

“Liberal Otonomi” ve “Gelenek” Arasında Modern Üniversite Eğitimi

Ömer Taşgetiren*

Giriş

Çağdaş liberalizmin boşuğageldiği temel problematiklerden birisi toplumsal farklılıkların, farklı kimlik taleplerinin, kültürel ve dinî aidiyetlerin liberal devlet tarafından nereye kadar tolere edilebileceğidir. Devletin toplumdaki tartışmalı ‘iyi hayat’ tasavvurları karşısında tarafsız olmasını öngören nötr liberalizm geleneği (Dworkin, 1985; Larmore, 1987, 1996; Wall & Klosko, 2003, s. 1-13) ve devletin liberal değerleri yaymasını savunan mükemmeliyetçi liberalizm (Wall & Klosko, 2003, s. 17-21) geleneği bu konuda farklı cevaplar vermektedir.

Liberal nötrlük bütün toplumlarda farklı iyi hayat ve değer anlayışları olduğunu, bu farklı algılamaların kalıcı olduğunu ve bu sebeple bütün vatandaşlarına eşit şekilde ve saygıyla muamele etmeyi amaçlayan liberal devletin bu anlayışlardan herhangi birisini desteklememesini, ve yaygınlaştırmak için uğraşmamasını öngörür. Liberal nötrlüğe göre devletin yapması gereken farklı değer ve iyi algılamalarına sahip olan bireylerin ve toplum kesimlerinin kendi isteklerine göre özgür bir şekilde yaşayabilecekleri nötr ve adil bir mekanizma oluşturmaktır (Sher, 1997, s. 1; Quong, 2011, s. 1).

Diğer taraftan, liberal mükemmeliyetçilik, farklı yorumlamaları olmakla birlikte, liberal nötrlükten farklı olarak devletin bütün iyi hayat tasavvurları karşısında tarafsız olması gerektiği düşüncesini reddeder ve bireyin tevarüs edegeldiği hiçbir değeri sorgulamadan benimsemesi gerektiğini ifade eden ve kimi liberaller için önemli bir değer olan ‘otonomi’ fikrinin sorgulanmadan yaşanan hayat modeline üstün olduğunu ve bu sebeple liberal devletin bireylerin otonomisini geliştirmek için çabalaması gerektiğini savunur (Wall & Klosko, 2003, s. 17-21).

Nötr liberalizm devletin farklı değerler karşısında tarafsız olmasını amaçlayarak toplumsal farklılıklara daha fazla alan açarken mükemmeliyetçi liberalizm liberal olmayan grupların liberalizmin iyi hayat tasavvuru çerçevesince dönüştürülmesini savunmaktadır. Nötr ve mükemmeliyetçi liberalizmin bu temel farklılıkları eğitim müesseselerine ilişkin görüşlerini de etkilemektedir. Farklı birey ve grupların benimsedikleri değer ve dünya görüşlerine göre çok farklı şekilde kurgulanabilecek olan eğitim müesseseleri nötr ve mükemmeliyetçi liberalizm arasındaki savaş alanlarından birisini oluşturmaktadır.

* Doktora Öğrencisi, Georgia Eyalet Üniversitesi, Siyaset Bilimi Bölümü.
İletişim: omertasgetiren@gmail.com. Adres: Bulgurlu Mah. Ekşioğlu Mehmet St. K Bl, D: 21, Üsküdar, İstanbul.

Bu makale bu iki farklı liberalizm yorumunun modern liberal değerlere rezervli gruplar ve düşünce gelenekleriyle nasıl ilişkiye geçtiğini ve bu grupların eğitimle ilgili taleplerini karşılamada ne kadar yeterli olduklarını irdeleyen literatüre¹ katkıda bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla makale mükemmeliyetçi liberalizmin bir temsilcisi olarak liberal düşünür Martha C. Nussbaum'ın modern üniversite reformu üzerine düşüncelerini ele alır. Makale Nussbaum'ın bu konudaki düşüncelerini açıkladıktan ve bu düşüncelerin iç tutarlılık açısından problemliliğini düşündüğü alanlarına işaret ettikten sonra, Nussbaum'ın muhafazakâr dinî gruplarla ilişkiye geçme biçiminde sorunlar olduğunu ve ortaya koyduğu üniversite modelinin bu grupları dışlayıcı özellikler sergilediğini savunur. Ardından makale Nussbaum'un ortaya koyduğundan farklı bir liberalizm vizyonu olduğunu göstermek üzere, liberal siyaset felsefecisi William A. Galston'ın geliştirdiği liberalizm modelini ele alır ve bu modelin nötr liberalizm geleneğine daha yakın olduğunu ve modern değerlere rezervle bakan dinî grupların eğitim taleplerini karşılamada daha başarılı olduğunu ifade eder.

Martha C. Nussbaum'ın Üniversite Reform Teklifi

Chicago Üniversitesi Hukuk bölümünde görev yapan Martha C. Nussbaum insan hakları, sosyal adalet, demokrasi, liberalizm, hoşgörü, Antik Yunan ve Roma düşüncesi konularındaki yazdığı eserlerle bilinmektedir.² Nussbaum liberalizm ve demokrasiye olan normatif bağlılığını üniversite eğitiminin nasıl olması gerektiğine ilişkin tartışmalarla da ilişkilendirmiş, bu konuda iki kitap kaleme almış ve bu kitaplarda modern liberal demokrasinin hayatîyetini devam ettirebilmesi için üniversite eğitiminde ne tarz reformlar yapılması gerektiğine ilişkin görüşlerini ifade etmiştir.

Bu konuda yazdığı ilk kitap olan *Cultivating Humanity: A Classical Defense of Reform In Liberal Education* (İnsanlığı Geliştirmek: Liberal Eğitimin Reformunun Klasik Bir Savunması) (Nussbaum, 2003) kitabında, güçlü bir tartışma kültürüne sahip ve vatandaşların birbirine hoşgörü gösterdiği bir demokrasiye sahip olunması için Sokratik sorgulama metodunun ve insanın kendini diğer grupların yerine koyabilmesini ve onların sıkıntılarını, değerlerini, durumlarını anlayabilmesini sağlayabilecek 'muhayyile' yetisinin üniversite eğitiminde geliştirilmesini savunur. Bunlar yanında, üniversite öğrencilerinin kendi ülkeleri dışındaki dünyaları da tanınması gerektiğini ve bu çerçevede üniversite müfredatına dersler konulmasını fonksiyonel³ ve Stoik kozmopolitan düşünceler çerçevesince temellendirir.

Bu çerçevede, kitabın başlığında bulunan 'insanlığı geliştirmek' ifadesi Nussbaum için Sokratik sorgulamanın, muhayyilenin ve Stoik kozmopolitanizmin her birey tarafından hayata geçirilmesini ihtiva eder (Nussbaum, 2003, s. 8-11). Bu anlamda, Nussbaum her insanın nasıl yaşaması gerektiğine dair normatif bir görüş ileri sürmekte, bu görüşlerini liberal ve demokratik değerlerin bir gereği gibi sunmaktadır. Liberal ve demokratik değerlerden çıkardığını iddia ettiği normatif hayat vizyonunu üniversitelerle bütün öğrencilere yaymak

1 Bu konudaki tartışmalara giriş niteliğinde bir kitap için bk. McDonough, & Feinberg (2007).

2 Nussbaum'un üniversite sayfası ilgi alanları hakkında bir fikir verebilir. bk. ("Martha Nussbaum", t.y.).

3 Nussbaum ülkeler arasında karşılıklı bağımlılığın arttığı bir zamanda üniversite öğrencilerinin Batı dışı toplumlar üzerine bilgilerinin artırmalarının sırf normal hayatlarında başarılı olmalarının bir gereği olarak görmektedir (Nussbaum, 2003, s. 50-52).

istememesi sebebiyle Nussbaum'u mükemmeliyetçi liberalizm geleneği içinde değerlendirmek zorlama bir yorum olmayacaktır.

Nussbaum'un üniversite eğitimi konusunda yazdığı ikinci kitap olan *Not For Profit: Why Democracy Needs The Humanities?* (Kâr İçin Değil: Demokrasi Neden Beşerî Bilimlere İhtiyaç Duyar) (Nussbaum, 2010) kitabı, 'İnsanlığı Geliştirmek' kitabının normatif hayat vizyonunu devam ettirir ve bu vizyonu gerçekleştirmek için üniversitelere ve hatta aile gibi üniversite dışındaki ortamlara görev atfeder. Bu ikinci kitap 'İnsanlığı Geliştirmek' kitabından daha vurgulu şekilde, modern üniversite eğitiminin modern ekonominin ihtiyaçları karşısında yeniden dizayn edildiğini, kâr getirmeyen, paraya dönüşmeyen beşerî bilimlerin modern ekonomik parametreler içerisinde gereksiz ve değersiz görüldüğünü ve bu çerçevede bu disiplinlere olan finansal kaynak aktarımının ve üniversite desteğinin azaldığını ileri sürer. Nussbaum modern ekonominin ihtiyaçlarını anlıyor olduğunu söylemekle birlikte, beşerî bilimlere gereken önemin verilmediği bir üniversite modelinin ekonominin ihtiyaçlarını karşılayabilecek teknisyenler yetiştirebileceğini ama güçlü ve hoşgörülü demokrasilerin gerektirdiği Sokratik sorgulama metodunu kullanarak akıl süzgecinden geçmemiş hiçbir şeyi kabullenmeyen, geleneklere ve otoritelere kayıtsız şartsız boyun eğmeyen, kendisinden farklı değerlere sahip insanların durumlarını anlayabilecek muhayyile yetisini geliştirmiş ve kendi dışındaki kültürlere açık zihni ve sempatiyle bakan vatandaşlar yetiştiremeyeceğini ileri sürer ve bu durumu demokrasilerin bir krizi olarak görür.

Nussbaum'un 'İnsanlığın Geliştirilmesi' kitabı yukarıda belirtilen iyi hayat tasavvurunun geliştirilmesine yönelik olarak üniversiteler için somut değişiklik önerileri sunar ve farklı üniversitelerde bu konularda atılan adımların değerlendirmesini ortaya koyar. Nussbaum Sokratik eğitim metodunun geliştirilmesi için üniversitelerde felsefe derslerinin artırılmasını ve felsefeyle ilişkili olmayan derslerin de Sokratik sorgulama yöntemiyle anlatılması gerektiğini savunur. Başkalarıyla empati kurulmasını mümkün kılan muhayyile yetisinin geliştirilmesine yönelik olarak dünyaya başka insanların gözünden bakmayı mümkün kılan edebiyat eserlerinin okunmasının ve sanatsal aktivitelerin hayati önemi olduğunu ifade eder. Bunlar dışında, daha somut olarak üniversitelerde Batı-dışı kültürlerin çalışılmasına yönelik dersler konulmasını, Afro-Amerikan, kadın ve cinsellik araştırmalarının tüm üniversitelerde desteklenmesini farklılıklara saygılı bir demokrasinin olmazsa olmazı olarak görür. Bu makalenin odak noktası olan konuyla ilgili daha spesifik bir örnek vermek gerekirse 'Sokrat Dini Üniversitede' başlıklı sekizinci bölümde Katolik bir üniversite olan Notre Dame Üniversitesiyle, Mormonluğa bağlı bir üniversite olan Brigham Young Üniversitesinin kendi idealize ettiği eğitim vizyonunu ne kadar gerçekleştirdiğini inceler. İki üniversiteyi de bu konularda nihai anlamda yetersiz bulmakla birlikte, Notre Dame Üniversitesinin kendi vizyonuna daha yakın olduğunu söyler. Brigham Young Üniversitesi ise Nussbaum için kendisini dış dünyaya kapatmasından ve farklılıklara kapalı olmasından ötürü tamamiyle demokrasinin altını oyucu bir fonksiyon görmektedir. Nussbaum bu dinî geleneklerdeki liberal ve muhafazakâr gruplar, düşünürler arasındaki iç tartışmaları da ele alır ve tavırını her zaman bu dinlerin liberal yorumlarından yana koyar (Nussbaum, 2003, s. 262-292).

Nussbaum'un eğitim vizyonunun genel hatlarını ortaya çıkardıktan sonra bu makalenin odak noktası olan Nussbaum'ın düşüncelerindeki problemler alanlara ve mükemmeliyetçi liberalizmin modern liberal değerlere rezervli gruplarla ilişkisindeki sorunlu alanlara işaret edilebilir.

İlk olarak Nussbaum'ın idealize ettiği Sokratik akıl yürütme ve muhayyile yetisinin insanları doğrudan liberalleştirebileceği düşüncesi tartışılabilir bir iddiadır. Felsefe tarihi içerisinde Sokratik anlamda her şeyi sorgulayan fakat sonunda liberal olmayan sonuçlara ulaşan birçok düşünür ve düşünce geleneği vardır. Bunun ilk örneği, Sokratik düşünmenin ne olduğunu kendisinden öğrendiğimiz Platon'dur. Platon'un ideal devleti liberal siyasi düşünceyle birçok açıdan çatışmaktadır fakat Platon'un kitabı baştan sonra Sokratik sorgulama üzerine kuruludur. Dinî düşünce geleneklerinde de felsefeyle ciddi şekilde uğraşan filozoflar çıkmıştır ama bu filozofların ürettiği düşüncelerin de modern liberal değerlerle aynı olmadığını görmek zor değildir. Bu argümana modern dönemden de örnekler rahatlıkla bulunabilir.⁴ Aynı şekilde, Nussbaum'ın benimsediği muhayyile yetisi de Nussbaum'ın kendisinden beklediği şeyleri vermeyebilir. Başkalarının gözünden dünyaya bakmaya çalışmak, o insanlara karşı bir empati oluşturabilir ama bu onların değerlerini benimseyeceğimiz anlamına gelmez. Sokratik sorgulama ve başkalarıyla muhayyile aracılığıyla empati kurmanın modern değer ve kültür çatışmalarını bitireceğini düşünmek fazla naif bir beklentidir.⁵

Nussbaum kitabının bazı kısımlarında Sokratik sorgulamanın belirli sonuçlara ulaştırdığını ifade eder ve cinsellik çalışmalarındaki cinselliğin sosyal bir inşa olduğu tezini buna örnek olarak gösterir ve cinsellik çalışmalarının ortaya koyduğu bulgulara rağmen tek bir cinsellik modeli olduğunu düşünmenin akla karşı gelmek olduğunu söyler. Cinsellik çalışmaları farklı kültürlerde farklı cinsellik anlayışları olduğunu ortaya koymuş olabilir ama Nussbaum'ın iddiasının aksine bu bulgu bu meselenin kapanmış olduğu anlamına gelmez. Böyle bir tartışma değerlerin ve doğru ile yanlışın nereden kaynaklandığı sorusuna gider, bu konuda da birçok dindar insan nihayetinde değerlerin kaynağını Tanrı'ya ve vahye atfedecektir. Eğer Nussbaum Sokratik sorgulama Tanrı'nın olmadığını gösterir gibi savunulması güç bir tez ortaya atmayacaksa akli metotlar üzerinden kimi konuların kapatılmış olduğunu söylemesi kendisini sorunlu bir noktaya götürür ve liberal mükemmeliyetçiliğini iyice sorgulanır hâle getirir.

Bir başka deyişle, Müslüman, Hristiyan, Yahudi ya da başka dinî geleneklere bağlı insanlar Nussbaum'ın cinsellik, kadın hakları ve çoğulculuk hakkında yaptığı tartışmaları zaten yapmaktadırlar. Bu dinî geleneklerdeki muhafazakâr insanlar bu olayları sorgulamalarına rağmen Nussbaum'dan farklı düşünmektedirler. Nussbaum bütün bu görüş farklılıklarının ortaya çıkmasında sanki tek sebep Sokratik akıl yürütme ve gelişmiş bir muhayyileyle sahip olmamış gibi yazarak kendisinden farklı düşünen düşünce geleneklerini eleştiri kültüründen yoksun gruplar olarak karikatürize etmekte ve onlara adeta henüz aydınlanmamış zihinler muamelesi yaparak yapıcı bir üslup kullanmamaktadır. Bu mülhazalar çerçevesince, dinî grupların zaten yapmakta oldukları tartışmalar yanında en sorgulayıcı felsefi metotları benimseseler dahi bu sorgulamalar sonucunda bir gün Nussbaum'ın ideal eğitim

4 Mesela çağdaş bir örnek Nussbaum'ın ele aldığı Notre Dame Üniversitesinde görev yapan filozof Alasdair MacIntyre'dir. MacIntyre hayatını felsefeyle geçirmesine rağmen 20. yüzyılda liberalizmin en sert eleştirilerini yazmıştır. Bu konuda Alasdair MacIntyre'in *After Virtue* (2007) ve *Whose Justice? Which Rationality?* (1988) kitaplarına bakılabilir.

5 Eğer Nussbaum Sokratik sorgulama ve muhayyile yetisini geliştirme ideallerini herhangi bir değer sistemiyle doğrudan ilişkilendirmeden sadece bir metot olarak sunsaydı üniversite reform teklifi daha az tartışılabilir olurdu. Ne var ki 'İnsanlığı Geliştirmek' kitabında metot ve değer yargıları birbirine karışmaktadır ve Nussbaum önerdiği metodolojinin doğrudan belirli bir değer yargısına götürdüğü tezini savunuyor gözükmektedir. Bununla birlikte, 'Demokrasi Neden Beşerî Bilimlere İhtiyaç Duyar?' kitabında, öden ziyade metoda ağırlık vermektedir ve değerlere ilişkin tartışmaları konulara pek girmemektedir.

vizyonunu ve değer dünyasını benimseyeceklerini düşünmek dinî grupların dünyasından bihaber olmaktır.

Öte yandan, Nussbaum'ın bütün farklı görüşlerle karşılaşmadan karar vermeme şeklinde kurguladığı liberal otonomi anlayışı evrensel bir değer değildir, Nussbaum'ın kendisinin de kabul ettiği gibi Amerika'da birçok muhafazakâr dindar insan tarafından sorgulanmaktadır (Nussbaum, 2003, s. 151-18) ve böyle bir otonomi anlayışının üniversiteler ya da üniversite dışı ortamlar aracılığıyla yayılmaya çalışılması kaçınılmaz olarak farklı grupların hayat tarzlarına müdahale etmeyi gerektirmektedir. Nussbaum'ın kitabında ifade ettiği gibi, çoğu dinî gelenek grubu kendi değerleriyle tutarlı bir vizyonu yeni kuşaklara aktarmak istemektedir ve diğer seküler ve dinî dünya görüşleriyle nasıl ilişkiye geçeceklerini kendileri kendi standartlarıncı belirlemeye çalışmaktadır.⁶ Nussbaum kitabında dinî grupların 'kadın ve cinsellik çalışmaları' bölümlerine ilişkin şüphelerini aktarmakta ve bu grupların bu bölümleri belirli hayat tarzlarının meşrulaştırılmaya çalışıldığı propaganda merkezleri olarak gördüklerini söylemektedir.⁷ Dolayısıyla, Nussbaum'ın ortaya koyduğu 'otonomi' merkezli üniversite anlayışıyla, çoğu dinî grubun arzu ettiği bir 'gelenek' aktarımını yapan ve onu yeni meydan okumalar karşısında kendi iç standartları çerçevesince inşa eden üniversite modeli arasında derin bir fark bulunmaktadır. Ve Nussbaum'ın Sokratik sorgulamalar ve muhayyile yetisine olan vurgusuyla bu farkın kapanacağını söylemek zordur.

Nussbaum'ın düşüncelerindeki en önemli kör nokta tüm çoğulculuk, farklı kimlikleri sahiplenme ve herkesin kendini evinde hissedeceği ve herkesi kucaklayan bir akademi kurma istek ve vurgusuna rağmen sonunda ortaya koyduğu eğitim vizyonunda geleneksel dinlerin değer ve düşüncelerinin kapı dışına itilmesidir. Bu gruplar eninde sonunda Nussbaum'ın ortaya koyduğu liberal değerlere rezervle yaklaşmakta ve bu sebeple Nussbaum tarafından demokrasinin yerleşmesi önündeki engeller olarak görülmektedir.

Nussbaum'un demokrasiyi herkesin herkesi illa sevmesini gerektiren bir rejim olarak kurgulaması ve insanların birbirlerinin değer dünyasını kabul etmemesinin şiddete yol açabileceğini düşünmesi (Nussbaum, 2010, s. 142) onu böyle bir fikir geliştirmeye itmiş olabilir. Ne var ki demokrasi vurgusuna rağmen Nussbaum'un sorgulamadığı nokta toplumun bir kesiminin değer ve tercihlerini neden diğerlerinden daha az geçerli olarak kabul ettiğidir. Nussbaum bu soruya "Akıl ve muhayyile böyle gerektiriyor." diye cevap verebilir ama yukarıda da belirtildiği gibi insanlar arası değer farklılaşmalarında bu iki yetinin hakem olabileceğini iddia etmek değer farklılaşmalarının kökenini çok basit şekilde açıklamaktır. İnsanların değerleri arasında kategorik ayrışmalar yapmayan nötr liberalizmin ortaya çıkmasının en önemli sebeplerinden birisi yukarıda ifade edildiği gibi kimi liberal düşünürlerce değer ve dünya görüşü farklılıklarının geçmişte olduğu gibi gelecekte de devam edeceğinin ve bunun üst bir referans noktasına atıfla çözülemeyeceğinin anlaşılmasıdır.

6 Örnek olarak Notre Dame Üniversitesini Mormonların Brigham Young Üniversitesine kıyasla daha liberal bulan Nussbaum, Notre Dame'da bile hâlen kadın ve cinsellik çalışmalarına karşı şüphe ve tepkiyle yaklaştığını ifade etmektedir (Nussbaum, 2003, s. 274-278).

7 Nussbaum bu eleştirilere cevap vermek için kadın çalışmaları bölümlerinin çok sesli olduğuna, içinde tek bir perspektif olmadığını işaret eder (Nussbaum, 2003, s. 202-207). Bu, Nussbaum'a yönelik muhafazakâr eleştirilere bir nebze cevap verebilir. Bununla birlikte, cinsellik araştırmalarına geldiğinde, artık bu alanda oluşturulmuş bir hakikat olduğunu dinî grupların da bu hakikatleri kabul etmesi gerektiğini söyler (Nussbaum, 2003, s. 248-256). Nussbaum'ın düşünceleri ve üslubu muhafazakâr dinî gruplar açısından özellikle bu noktada sorunlu hâle gelmektedir.

Özetle bir mükemmeliyetçi liberal olarak Nussbaum'un üniversite reformu tasavvuru ve demokrasi anlayışı tüm çoğulculuk iddialarına rağmen aslında kendi benimsediği değerleri sahiplenmeyen herkesin dışarıda bıraktığı sınırlı bir çoğulculuktur. Nussbaum için liberalizmin ve kendi anladığı şekilde demokrasinin ötekisini oluşturan modern kimi değerlere rezervli gruplar ancak liberal mükemmeliyetçilik tarafından terbiye edildikten sonra gerçekten demokrat olabilirler. Mevcut hâllerleriyle onların tercihlerinin ciddiye alınması için bir sebep yoktur. Bu çerçevede, Nussbaum'ın çoğulculuğu savunan demokrasi anlayışı paradoksal şekilde toplumda var olan farklılıkların ortadan kaldırılmasını gerektirmektedir. Ne var ki Nussbaum gelenek karşıtı olarak konumladığı liberalizmin yol açtığı problemleri fark ediyor gözükmemektedir.⁸

Burada şu da ifade edilmelidir ki, ilginç ve paradoksal şekilde, Nussbaum yakın bir zamanda yayımlanan 'Mükemmeliyetçi Liberalizm ve Siyasi Liberalizm' (Nussbaum, 2011) makalesinde, Joseph Raz ve Isaiah Berlin gibi mükemmeliyetçi liberallerin görüşlerini eleştirmekte ve kendisini bu makalede nötr liberalizm olarak adlandırılan geleneğe yakın olan 'siyasi liberalizm' düşüncesi içinde gördüğünü ifade etmektedir. Bu makalede Nussbaum, bizim burada kendisine yönelttiğimiz eleştirilerin oldukça benzerlerini mükemmeliyetçi liberallere yöneltmekte ve mesela Joseph Raz'ın otonomiye vurgulayan düşüncelerinin devlet tarafından benimsenmesinin devletin bir dini resmi din olarak tanınmasıyla aynı manaya geldiğini ve bu anlamda oldukça yanlış olduğunu ifade etmektedir (Nussbaum, 2011, s. 34-35). Mükemmeliyetçi liberallere yönelttiği eleştiriler dışında, Nussbaum siyasi liberalizmin çıkış noktası olan özgür toplumlarda değer farklılıklarının devam ettiği ve bu farklılıkların kolayca çözülemeyecek nitelikte olduğu düşüncesini onaylayarak aktarır (Nussbaum, 2011, s. 15-16). Nussbaum daha da öteye giderek John Rawls ve Charles Larmore gibi siyasi liberallerin yaptıkları 'makul' ve 'makul' olmayan çoğulculuk (reasonable pluralism) ayrımlarını bile dışlayıcı bulur ve bu ayrımların modern toplumlardaki kimi kesimlerin düşüncelerinin otomatik olarak üzerinin çizilmesi anlamına gelebileceğini ve bu nedenle makul - makul olmayan vatandaş ve çoğulculuk ayrımının epistemik kriterlerle değil, sadece başkalarının yaşam tarzına saygılı olmak üzerinden yapılması gerektiğini savunur (Nussbaum 2011, s. 25-29).

Üniversite reformuyla ilgili olarak yazdıklarının tamamen zıddına olarak Nussbaum, bu makalesinde Sokratik sorgulamayla uzaktan yakından ilişkisi olmayan düşüncelerin bile üzerinin çizilmemesini ve devletin bu konuda tavır almaması gerektiğini savunur. Şu ifadeleri bu çerçevede aktarılabilir: "Problemleri olan şey devlete teorik anlamda 'makul' olmayan doktrinleri eleştirme imkânı vermektir. Eğer ben aptalca bir şeye inanmak istiyorsam ya da irrasyonel bir otoriteye boyun eğmek istiyorsam, benim böyle bir şeyi yapmamdan dolayı kötü bir durumda olduğumu söylemek çoğulcu bir toplumun haddine düşmez." (Nussbaum, 2011, s. 29). Kısacası Nussbaum bu makalesinde mükemmeliyetçi liberalizmin tezleri

8 Örnek olarak Nussbaum'ın tutarlı olup olmadığını tartışmadığı bir nokta bir yandan kendi benimsediği liberal değerlerden farklı değerleri benimseyen kimi Batı dışı kültürlerin üniversitelerde araştırılması gerektiğini ve bu kültürlere daha açık zihinli ve sempatiyle yaklaşılmasını savunması diğer taraftansa kimi noktalarda benimsediği liberal değerlerin herkesin eninde sonunda kabul etmesi gereken düşünceler olduğunu ileri sürmesidir. Eğer birtakım sorunların herkesin kabul etmesi gereken cevapları (cinsellik araştırmaları ya da kadın araştırmalarının kimi tezleri gibi) varsa, neden bu konularda farklı düşünceleri olabilen Batı dışı toplumların anlaşılmasına çalışılması önemlidir ya da Batı dışı toplumların kültürlerini açık bir zihinle anlamaya çalışacaksa neden bazı konuların kapatılmış olduğunu düşünüyorsunuz? Nussbaum kitabında bu meseleyi problematize etmemektedir.

bir tarafa, siyasi liberallerin düşüncelerini bile nötr devlet anlayışına aykırı bulmaktadır. Nussbaum'ın ortaya koyduğu düşünceler, üniversite reformu üzerine savunduğu tezlerle tamamen çelişmektedir. Kanaatimizce, eğer Nussbaum bu makalesinde ortaya koyduğu siyasi liberal çizgiden yola çıkarak bir üniversite modeli geliştirmeye çalışsaydı, üniversite reformu üzerine yazdığı kitaplardan çok farklı olarak birbirlerinin hayat tarzına karışmadıkları sürece öz itibarıyla her grup istediği tarzda bir üniversite kurma hakkına sahiptir gibi bir sonuca ulaşır. Çünkü bu makalesinde ortaya koyduğu devletin farklı toplumsal grupların inanç ve değerleri hakkında kanaat belirtmemesine ilişkin prensip bu tarz bir sonuca ulaşmayı gerektirmektedir.

William A. Galston'ın Liberalizm Anlayışı ve Bu Anlayışın Farklı Eğitim Modellerine Açtığı Alan

Uzun yıllar Maryland Üniversitesinin siyaset bilimi bölümünde görev yapmış ve şu anda Brookings Enstitüsünde Amerikan siyaseti ve çağdaş siyaset felsefesi üzerine uzman olarak görev yapan William A. Galston liberal düşünce geleneği üzerine önemli çalışmalar yapmış ve farklı liberalizm gelenekleriyle hesaplaşarak kendine özgü ve çoğulculuğa duyarlı bir liberalizm yorumu oluşturmuştur. Galston'un çoğulculuğa duyarlı liberalizm yorumu yukarıda belirtilen 'iyi hayat tasavvurları' karşısında devletin tarafsız olması gerektiğini savunan nötr liberalizm geleneğinin bir versiyonu olarak görülebilir.

Galston normatif liberalizm tasavvurunu birbiriyle ilişkili üç ana prensip üzerinde temellendirir. Bunlardan ilki bireylerin ve grupların hayatlarını kendi değer verdikleri prensipler eşliğinde yaşama hakları olduğunu söyleyen kendini gerçekleştirebilme ya da ifade edebilme özgürlüğü (the principle of expressive liberty) prensibidir. Galston liberal devletin bu prensibe bağlı olarak hareket etmesi gerektiğini ve hayat hakkına saygılı oldukları, çocukların fiziksel gelişimini sağlayıcı tedbirler aldıkları, toplumsal hayata katılmalarını sağlayacak temel eğitimi üyelerine verdikleri ve içinde yaşadıkları gruptan ayrılmak isteyenleri önlemedikleri sürece liberal devletin grupların iç işlerine karışmaya hakkı olmadığını savunmaktadır (Galston, 1995, s. 525, 2002, s. 23-24, 122-123). Galston'a göre liberal düşünürlerin bu grupların değer ve davranışlarını beğenip beğenmemesi önemli değildir. Galston'a göre devlet grup değerleri karşısında tavır almamalı ve her grubu istediği gibi yaşamakta özgür bırakmalıdır.

Galston'un normatif liberalizm vizyonunda ikinci temel prensip değer çoğulculuğudur (value pluralism). Galston'un filozof Isaiah Berlin'in eserlerinden çıkardığı 'değer çoğulculuğu' fikri farklı 'iyi' tasavvurları olduğunu ve bunların hiyerarşik olarak sıralanamayacağını ileri sürer ve bütün insanların benimsemesi gereken bir nihai iyi ya da gaye olduğu düşüncesine karşı çıkar (Galston, 2002, s. 4-7, 29-35). Galston değer çoğulculuğu fikrinin yukarıda açıklanan herkesin kendi kendisini ifade edebilme özgürlüğü prensibini desteklediğini çünkü değer çoğulculuğunu benimsediği takdirde liberal devletin farklı grup değerleri arasında iyi-kötü ayrımı yapmasının mümkün olmadığını savunur (Galston, 2002, s. 9-10).

Galston'un liberalizm vizyonunun üçüncü ayağını devlete toplum hayatında belirleyici ve mutlak bir güç atfedilmesine karşı çıkan, vatandaşların hayatında birbirinden bağımsız ve birbiriyle rekabet eden otoriteler (aile, dinî gruplar, devletin kurumları, sivil toplum örgüt-

leri) olduğunu ileri süren ve bu farklı otoritelerin hiç birinin tamamıyla baskın olmaması ve devletin bu diğer otorite alanlarını tanıması gerektiğini savunan 'siyasi çoğulculuk' (political pluralism) olarak adlandırdığı düşünce oluşturmaktadır (Galston, 2002, s. 4, 36-37). Galston siyasi çoğulculuk düşüncesinin devletin yetkilerini sınırlayarak ve vatandaşların farklı otoritelere olan bağlılıklarını tanıyarak grup değerlerinin yaşanması için önemli bir alan açtığını ve bu bağlamda yukarıda açıklanan diğer iki prensiple birlikte çoğulculuğa duyarlı liberalizm tasavvuru için önemli bir dayanak oluşturduğunu ifade etmektedir (Galston, 2002, s. 38).

Galston kendi oluşturduğu liberalizm modelini Protestan Reformu sonrası oluşan 'hoşgörürü' temelli liberalizm yorumlarının bir devamı olarak görür ve bu yorumu 'Aydınlanma' düşüncesini referans alan ve bireyin otonomisini merkeze alan liberalizm yorumlarının karşısında konumlandırır. Galston'a göre otonomiye merkeze alan liberalizm yorumları aklı temel otorite olarak görmekte, 'sorgulanmış hayatın' geleneğe ve inanca üstün olduğunu düşünmekte ve bireyin tevarüs edegeldiği bütün bilgi, değer ve toplumsal pratikleri sorgulamadan benimsememesi gerektiğini savunmaktadır (Galston, 2002, s. 24). Çoğulculuğu ve hoşgörüyü referans olarak alan liberalizm yorumlarıysa yukarıda ifade edildiği gibi çok temel standartları ihlal etmedikleri sürece farklı grup ve geleneklerin (liberal otonomi düşüncesini benimseyenler ya da benimsemeyenler) kendi idealleri çerçevesince yaşamaya hakları olduğunu savunmaktadır.

Galston 'otonomi'yi merkeze alan liberalizm yorumlarının çoğulculuğa karşı duyarlı bir devlet modeli ortaya konulmasında bir engel teşkil ettiğini ve otonominin herkes tarafından bir değer olarak kabul edilmediği toplumlarda 'müdahaleye, homojenleşmeye ve gerçek bir çoğulculuğun inkârına' (Galston, 1995, s. 533, 2002, s. 23) yol açabileceğini savunmaktadır. Galston siyasi liberal Charles Larmore'ın şu ifadesini bu çerçevede onaylayarak aktarır: "Kant ve Mill'in iyi hayatın unsurları olarak otonomi ve bireycilik üzerine dayanan liberalizm tasavvurları iyi hayat hakkındaki makul anlaşmazlık (reasonable disagreement) siyasi problemlerine yeterli çözümler değildir. Bilakis bu anlayışlar problemin başka bir kısmı hâline gelmişlerdir." (Galston, 2002, s. 23).

Eğitim politikalarıyla ilgili olarak yukarıdaki düşünceleri çerçevesince Galston devletin ailelere çocuklarının eğitimi için geniş haklar vermesi ve devletin kamu ya da özel okullarda vatandaşların kendi değerlerine şüpheyle bakmalarını amaç edinen, otonomiye geliştirmeye yönelik müfredat ve pedagojiyle ilişkili tavsiyelerde bulunmaması gerektiğini belirtir (Galston, 1995, s. 529). Galston'ın üniversite eğitimine ilişkin bildiğimiz bir değerlendirmesi yoktur, fakat ortaya koyduğu liberalizm vizyonu referans alındığında, üniversite eğitimi de farklı grup ve geleneklerin kendi ilkeleri çerçevesince bir üniversite modeli ortaya koyma hakları olduğunu desteklemeyeceğini düşünmek için bir sebep yoktur.

Değerlendirme

Nussbaum ve Galston'ın düşünceleri karşılaştırıldığında modern değerlere rezervli gruplarla ilişkiye geçme biçimlerinde temel bir fark gözükmemektedir. Nussbaum dinî grupların kurdukları üniversitelerde neyi nasıl öğretmeleri gerektiğine değerlendirmelerde bulunmaya liberalizm ve demokrasi adına hakkı olduğunu düşünmektedir ama demokrasi anlayışındaki modernist ve liberal ön yargıları problematize etmemektedir. Savunduğu üniversite mode-

lini temellendirmek için başvurduğu epistemik dayanaklar ve liberal otonomi düşüncesi de değerler üzerine bir uzlaşmaya götüremeyeceği için argümanlarını başarısız kılmakta ve dahası yazdıkları kendi savunduğu değerleri benimsemeyenleri bu epistemik referans noktalarından mahrummuş gibi göstererek modernizmin geleneğe karşı olan kibirini yeniden üretmektedir. Ayrıca bu üslubu Nussbaum'ın liberalizm dışındaki geniş bir düşünce geleneğinin 'akıl' ve 'muhayille'yle olan kompleks ilişkisine dair pek bir bilgi sahibi olmadığını da göstermektedir. Nussbaum'ın belki bundan sonra yapması gereken 'Mükemmeliyetçi Liberalizm ve Siyasi Liberalizm' makalesinde açıkladığı fikirler etrafında eğitim üzerine olan düşüncelerini yeniden inşa etmektir çünkü bu makeledeki tezleriyle üniversite reformu üzerine yazdıkları büyük bir tezat içerisindedir.

Diğer taraftan, Galston'ın Nussbaum'ın aksine liberalizmin muhafazakâr dinî gruplarla ilişkisinde oluşan problemlere dair daha fazla kafa yorduğu ve liberalizmi bu gruplara tepeden bakan, kibirli taraflarından ayırtmak için büyük bir çaba sarfettiği anlaşılmaktadır. Galston'ın grup değerlerine maksimum alan açan liberalizm yorumu eğitim alanında çok farklı modellerin geliştirilmesine imkân sağlamaktadır. Galston'un perspektifinden bakıldığında Nussbaum'ın yaptığı gibi dinî üniversitelerin iç işlerine müdahale etmek, bu üniversitelerdeki liberal muhafazakâr gruplar arasındaki tartışmalarda taraf olmak ve bu dinî üniversiteleri liberalizmin iyi hayat tasavvurundan gelen tartışmalı epistemik standartlarla yargılamak liberal devlet açısından doğru değildir. Galston için mensuplarına gruptan ayrılma hakkı verdikleri ve temel vatandaşlık bilgilerini sağladıkları sürece farklı dinî gruplar eğitim alanında farklı modeller ortaya koyabilirler. Bu modeller demokrasi ve liberalizmin altını oyuyor gibi gerekçelerle yargılanamaz. Bilakis, mükemmeliyetçi liberalizmin muhafazakâr gruplara karşı terbiye edici söylemi gerçek çoğulculuğun ve dolayısıyla liberalizmin ve demokrasinin altını oymaktadır.

Özetle bu makale dünyada tartışılan ve ileride daha da fazla tartışılacak olan modern liberal değerlere rezervle yaklaşan dinî grupların eğitime ilişkin taleplerini karşılamada iki farklı liberalizm yorumunu ele almış ve nötr liberalizm geleneğine daha yakın olan William A. Galston'un liberalizm tasavvurunun bu grupların dünyasını ve değerlerini anlamada ve taleplerini karşılamada daha başarılı olduğunu ve mükemmeliyetçi liberalizmin bir temsilcisi olarak gördüğü Nussbaum'ın bu gruplar üzerine olan düşüncelerinin üslup ve içerik açısından sorunlu olduğunu savunmuştur. Bu makaledeki fikirler, sadece Amerikan üniversitelerindeki "dinin yeri" tartışmalarına değil, dünyanın farklı yerlerindeki geleneksel dinî grupların eğitim taleplerine dair tartışmalara da ışık tutabilir. Çünkü tüm modernist Batı merkezci beklentilere rağmen dünyanın bir çok yerinde modernliğe rezervli dinî gelenekler hayatiyetlerini devam ettirmektedir.

Kaynakça

- Dworkin, R. (1985). *A matter of principle*. Boston: Harvard University Press.
- Galston, W. A. (April, 1995). Two concepts of liberalism. *Ethics*, 105, 516-534.
- Galston, W. A. (2002). *Liberal pluralism: The implications of value pluralism for political theory and practice*. New York: Cambridge University Press.
- Larmore, C. E. (1987). *Patterns of moral complexity*. New York: Cambridge University Press.
- Larmore, C. (1996). *The morals of modernity*. New York: Cambridge University Press.

- MacIntyre, A. (1988). *Whose justice? Which rationality?* Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- MacIntyre, A. (2007). *After virtue* (3rd ed.). Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Martha Nussbaum. (n.d.). Retrieved from <http://www.law.uchicago.edu/faculty/nussbaum/>
- McDonough, K., & Walter, F. (Ed.). (2007). *Citizenship and education in liberal-democratic societies: Teaching for cosmopolitan values and collective identities*. New York: Oxford University Press.
- Nussbaum, M. C. (2003). *Cultivating humanity: A classical defense of reform in liberal education*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nussbaum, M. C. (2010). *Not for profit: Why democracy needs the humanities*. Princeton: Princeton University Press.
- Nussbaum, M. C. (2011). Perfectionist liberalism and political liberalism. *Philosophy & Public Affairs*, 39(1), 3-45.
- Quong, J. (2011). *Liberalism without perfection*. New York: Oxford University Press.
- Sher, G. (1997). *Beyond neutrality: Perfectionism and politics*. New York: Cambridge University Press.
- Introduction. In St. Wall & G. Klosko (Ed.), *Perfectionism and neutrality: Essays in liberal theory*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers.